

نقش میانجی ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی در رابطه بین گرایش به اعتیاد و عملکرد تحصیلی

سجاد رضائی^۱، مهسا جهانگیر پور^۲، سید ولی الله موسوی^۳، سیدحشمت الله موسوی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۸/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۸/۱۵

چکیده

هدف: مطالعه حاضر به بررسی نقش میانجی ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی در رابطه بین نگرش به اعتیاد و عملکرد تحصیلی دانشجویان، می‌پردازد. **روش:** در یک پژوهش همبستگی که در مقوله طرح‌های توصیفی قرار دارد، ۱۰۶ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گیلان در سال تحصیلی ۱۳۹۰ به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده و به سوالات خرده‌مقیاس وظیفه‌شناسی پرسشنامه شخصیتی نئو و پرسشنامه نگرش سنج نسبت به اعتیاد پاسخ دادند. آخرین معدل کل اکتسابی دانشجویان به عنوان عملکرد تحصیلی آنان در نظر گرفته شد. **یافته‌ها:** در گام اول، رگرسیون عملکرد تحصیلی از روی گرایش به اعتیاد معنی‌دار بود، اما با ورود متغیر میانجی وظیفه‌شناسی در گام دوم، کاهش چشمگیری در ضریب β گرایش به اعتیاد دیده شد و معنی‌داری خود را از دست داد. به این معنا که متغیر میانجی وظیفه‌شناسی در رابطه بین گرایش به اعتیاد و عملکرد تحصیلی نقش میانجی را دارد. **نتیجه‌گیری:** افراد وظیفه‌شناس به دلیل ویژگی‌هایی چون خودنظم‌دهی، سختکوشی و مقاومت در برابر تکانه‌های آسیب‌رسان از پیشرفت تحصیلی بالاتر و گرایش کمتر نسبت به اعتیاد برخوردارند. بنابراین ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی می‌تواند با ایفای یک نقش محافظتی، اثر مخرب گرایش به اعتیاد را بر عملکرد تحصیلی دانشجویان خنثی نماید.

کلیدواژه‌ها: وظیفه‌شناسی، گرایش به اعتیاد، عملکرد تحصیلی

۱- نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری گروه روان‌شناسی دانشگاه اصفهان، پست الکترونیک: Rezaei_psy@hotmail.com

۲- کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی دانشگاه گیلان

۳- دانشیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه گیلان

۴- متخصص روانپزشکی، اداره مشاوره دانشجویی دانشگاه علوم پزشکی گیلان

مقدمه

داشتن عملکرد تحصیلی قوی برای بسیاری از دانشجویان مهم است. پروپات^۱ (۲۰۰۹) معتقد است که عملکرد مطلوب در تکالیف دانشگاهی می‌تواند معیار خوبی برای سنجش هوش و توانایی‌های حل مسئله باشد. تحقیقات نشان داده‌اند که عملکرد تحصیلی مطلوب در دانشجویان دوره کارشناسی می‌تواند با موقعیت‌های شغلی و موفقیت‌های اقتصادی در آینده مرتبط باشد. بنابراین، تعجب آور نخواهد بود دانشجویانی که در دانشگاه قبول می‌شوند، بخواهند برنامه جامعی برای ارتقاء معدل کل خود به عنوان شاخصی از عملکرد تحصیلی، داشته باشند. دانشجویان در آغاز دوره تحصیل، اغلب با مشکلاتی نظیر مدیریت زمان مطالعه دروس، کاهش مدت خواب، چالش‌های روابط بین فردی، آغاز استعمال دخانیات و مصرف سیگار مواجه هستند و ممکن است به اشتباه، به منظور حفظ هشیاری و انرژی و یا فرار از مشکلات تحصیلی به اعتیاد گرایش پیدا کنند. باورها و نگرش‌های افراد درباره‌ی مواد و پیامدهای منفی و مثبت مصرف آن، در اصطلاح گرایش به اعتیاد تعریف شده است (بولس و میوتو^۲، ۲۰۰۳). گرایش به اعتیاد از مقوله‌های مهم در مباحث مربوط به سوءمصرف مواد است و با حوزه‌های نگرشی افراد از قبیل درک آن‌ها از قانونی بودن و میزان پذیرش اجتماعی مواد، ضررهای ناشی از مصرف مواد و یا حالات و پیامدهای خوشایند مصرف مواد رابطه مستقیم دارد (سارولا و مک‌کلندون^۳، ۱۹۸۸). پژوهش‌های متعددی بر نقش ویرانگر سوءمصرف مواد در موفقیت تحصیلی تأکید کرده‌اند. برای مثال نتایج برخی از مطالعات نشان داده است که مصرف مواد، میزان پیگیری پایدار در نیل به اهداف تحصیلی را کاهش می‌دهد. علاوه بر آن یافته‌ها حاکی از آن است که کاهش مصرف مواد به دنبال برنامه درمانی، میزان حضور در محل تحصیل را در میان نوجوانان دارای مصرف سنگین دارو^۴ افزایش می‌دهد (اینک‌برگ و مورال^۵، ۲۰۰۶). نتایج پژوهش تاون‌سند، فیشر و کینگ^۶ (۲۰۰۶) نشان داد که سوءمصرف مواد (به ویژه کشیدن سیگار و مصرف ماری‌جوآنا) با ترک تحصیل، حتی پس از تعدیل تفاوت‌های

1. Propat

2. Boles & Miotto

3. Sarvela & McClendon

4. heavy drug-using adolescents

5. Engberg & Morral

6. Townsend, Flisher & King

موجود در ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، رابطه دارد. در سبب‌شناسی گرایش به اعتیاد فرضیه‌های مختلفی بیان شده است که هیچ یک به تنهایی نمی‌تواند علت گرایش به اعتیاد را تبیین کند. در بیشتر موارد، مجموعه‌ای از عوامل و زمینه‌ها در این گرایش نقش دارند. لیکن در هر شرایط فرهنگی و اجتماعی و در هر فرد، برخی از عوامل نقش بارزتری ایفا می‌کنند. برای پژوهشگران این اندیشه مطرح است که سوءمصرف مواد بایستی ریشه در سازه‌ی پرفروم و دیرینه‌تری داشته باشد که دارای جنبه‌های تعیین کننده رفتار است (والتون و رابرتز^۱، ۲۰۰۴). تحقیقات در این زمینه نشان داده است که ویژگی‌های شخصیتی از جمله عوامل سبب شناختی مهم در گرایش به رفتارهای پرخطر همچون مصرف سیگار، مصرف الکل، مصرف مواد و فعالیت جنسی ناایمن به شمار می‌روند (پولیمنی، موری و گرونرت^۲، ۲۰۱۰؛ استفانسون و هس^۳، ۲۰۰۸؛ بال، کارول، کانینگ‌بال و رونزویل^۴، ۲۰۰۶). مک کری و کاستا^۵ (۱۹۸۷) ویژگی‌های شخصیتی را به عنوان "ابعاد تفاوت‌های فردی در تمایل به نشان دادن الگوهای پایدار فکر، احساس و عمل" تعریف کرده‌اند. به لحاظ مفهومی ویژگی شخصیت به راه‌هایی اشاره دارد که یک فرد جهت رویارویی با مسائل جدید انتخاب می‌نماید. این ویژگی‌ها معمولاً ثابت و تغییرناپذیرند (ورما و شیخ^۶، ۱۹۹۶). به طور کلی در روانشناسی امروز، دیدگاه‌های متفاوتی در مورد شخصیت وجود دارد. یکی از رویکردهایی که از پذیرش نسبی برخوردار است، نظریه پنج عاملی شخصیت است که شامل روان رنجورخویی، برون گرایی، تجربه پذیری، توافق و وظیفه‌شناسی است. عامل وظیفه‌شناسی پنجمین عامل شخصیتی در این مدل است و شامل شش صفت شایستگی (احساس فرد به توانایی‌ها، عقل، تدبیر و تأثیر بر محیط)، نظم (تمیزی، نظم، سازماندهی مناسب رفتاری)، وظیفه‌شناسی (پابندی به اصول اخلاقی، عمل به تعهدات اخلاقی، نظارت وجدان بر کنش‌های فردی)، تلاش برای موفقیت (سطوح بالای توقع، تلاش زیاد برای تحقق سطح انتظار از خود)، نظم درونی (آغاز کار

1. Walton & Roberts
2. Polimeni, Moore & Gruenert
3. Stefansson & Hesse
4. Ball, Carroll, Canning-Ball & Rounsaville
5. McCrae & Costa
6. Verma & Sheikh

و به پایان رساندن آن با وجود سختی‌ها و مشکلات، تعهد به هدف) و عملکرد سنجیده (گرایش به تفکر دقیق پیش از عمل، عدول نکردن از برنامه‌ها و احتیاط) است (حق‌شناس، ۱۳۸۵). در این راستا پژوهش‌هایی وجود دارد که رابطه بین ویژگی‌های شخصیت و گرایش به سمت اعتیاد را بررسی کرده‌اند. به عنوان نمونه فیشر، الیاس و ریتز^۱ (۱۹۹۸) در پژوهشی با هدف بررسی ویژگی‌های شخصیتی مستعد کننده اعتیاد و تاثیر گذار بر عود پس از درمان، ۱۰۸ معتاد بستری را با بهره‌گیری از آزمون پنج عاملی شخصیت مورد مطالعه قرار دادند. تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان داد که دو ویژگی شخصیتی یعنی روان رنجورخویی بالا و وظیفه‌شناسی پایین، نقش با اهمیتی در گرایش به اعتیاد و عودهای مکرر بعد از درمان داشته است. از سوی دیگر وظیفه‌شناسی یکی از نیرومندترین پیش‌بینی‌کننده‌های مجموعه‌ای از پیامدهای رفتاری از جمله گرایش به اعتیاد و حتی پیامدهای کاری از قبیل عملکردشغلی در تمامی مشاغل، عملکردآموزشی و رفتار سودمندانه متقابل شمرده شده است (بری، آنس و ساکت^۲، ۲۰۰۷).

تحقیقات اخیر تأکید کرده‌اند که عوامل شخصیتی به ویژه در سطوح بالاتر تحصیلات رسمی، در پیش‌بینی عملکرد تحصیلی نیز نقش بسزایی ایفا می‌کنند (وسترمن، نوویکی و پلانته^۳، ۲۰۰۲؛ چامورو- پریموزیک و فورنهام^۴، ۲۰۰۳). اگر چه عملکرد تحصیلی عموماً با شاخص متوسط نمره کلاسی سنجیده می‌شود، اما در مجموع این عملکرد با فرآیندهایی نظیر انگیزش، جهت‌گیری اجتماعی، کنترل هیجانی مرتبط است که همه این عوامل ممکن است تنها به طور مرزی با توانایی شناختی رابطه داشته باشد، اما قویاً با شخصیت رابطه دارند (مارتین، مونتگومری و سافیان^۵، ۲۰۱۰). در تعدادی از مطالعات نشان داده شده است که رابطه بین هوش و عملکرد تحصیلی، به ویژه در محیط‌های دانشگاهی به مراتب کمتر از اندازه مورد انتظار است. بر این اساس، به نظر می‌رسد که با کمتر بودن توان پیش‌بینی‌کنندگی مقیاس‌های مربوط به توانایی‌های شناختی در سطوح بالاتر تحصیلات رسمی،

۱. Fisher, Elias & Ritz

3. Westerman, Nowicki & Plante

5. Martin, Montgomery & Saphian

2. Berry, Ones & Sackett

4. Chamorro-Premuzic & Furnham

6. McDougall

بر سهم متغیرهای شخصیتی افزوده می‌شود (فورنهام، چامورو- پریموزیک و مک دوگال^۱، ۲۰۰۳). در همین زمینه مدل پنج عاملی شخصیت کاستا و مک کری (۱۹۹۲) گسترده‌ترین نظریه شخصیتی است که برای پیش‌بینی عملکرد تحصیلی به کار رفته است. نتایج مطالعات مختلف نشان داده است که از میان صفات شخصیت، وظیفه‌شناسی در روان‌شناسی تربیتی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (روزاندرا، بکستروما و اشتین برگ^۲، ۲۰۱۱؛ ویانللو، روبوستو و آنشلمی^۳، ۲۰۱۰؛ واگرن و فاندر^۴، ۲۰۰۷). نتایج پژوهش کپه و ندرفلیر^۵ (۲۰۱۰) نشان داد که وظیفه‌شناسی پیش‌بینی کننده مهمی برای عملکرد تحصیلی در دانشجویان است. پرویات (۲۰۰۹) نیز بین وظیفه‌شناسی و عملکرد تحصیلی رابطه معناداری را گزارش کرده است. روزاندرا و همکاران (۲۰۱۰) در مطالعه رابطه بین صفات شخصیت و پیشرفت تحصیلی، روابط مثبت معنادار بین پیشرفت تحصیلی و برون‌گرایی، وظیفه‌شناسی و روان‌رنجورخویی یافتند. لیونز، کوئتسیر، فروت و مایسنی^۶ (۲۰۰۲) در پژوهش خود با هدف بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان پزشکی با پیشرفت تحصیلی به این نتیجه رسیدند که وظیفه‌شناسی به طور معناداری پیش‌بینی کننده نمرات آزمون نهایی و موفقیت تحصیلی در بین دانشجویان است. نتایج مطالعه واگرن و فاندر (۲۰۰۷) و کونراد^۷ (۲۰۰۶)، نیز حاکی از رابطه مثبت بین وظیفه‌شناسی با پیشرفت تحصیلی است. مجموع این یافته‌ها بیانگر آن است که افراد با نمرات بالا در این مقیاس دارای اهداف و خواسته‌های نیرومند و از پیش تعیین شده هستند و به کسب نمره‌های بالاتر و انجام تکالیف فوق برنامه گرایش دارند. چنین افرادی در زمینه‌های حرفه‌ای و دانشگاهی افراد موفق هستند (فورنهام و همکاران، ۲۰۰۳). بنابراین، به نظر می‌رسد عامل وظیفه‌شناسی مهم‌ترین عامل پیش‌بینی کننده‌ی تفاوت‌های فردی در موفقیت تحصیلی در سطح مدرسه و دانشگاه است (زیگلر، دانای، اسکولمریچ و بوهنر^۸، ۲۰۱۰؛ لایدر، پولمان و الیک^۹، ۲۰۰۷).

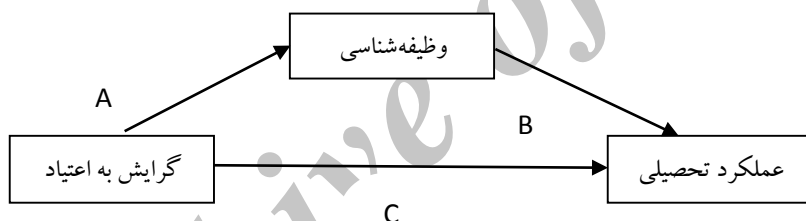
۵۷

57

1. Rosandera, Bäckströma & Stenberg
3. Wagerman & Funder
5. Lievens, Coetsier, Fruyt & Maesenee
7. Ziegler, Danay, Schölmerich & Bühner

2. Vianello, Robusto & Anselmi
4. Kappe & Van der Flier
6. Conard
8. Laidra, Pullmann & Allik

با توجه به اینکه دانشجویان بخش عظیمی از جامعه امروز کشور را تشکیل می‌دهند، نسبت جمعیتی این گروه، پتانسیل آسیب‌پذیری جامعه نسبت به آسیب‌های اجتماعی را بالا می‌برد. این مسئله ضرورت تحقیق و کسب آگاهی درباره ویژگی‌های شخصیتی افراد را بیشتر می‌کند تا از نتایج حاصله در کمک به افراد برای عدم گرایش به سمت اعتیاد و افزایش پیشرفت تحصیلی استفاده شود. با توجه به آنچه گفته شد، مطالعه حاضر در صدد است نقش میانجی وظیفه‌شناسی را به عنوان یکی از ویژگی‌های شخصیتی موثر بر پیشرفت تحصیلی و گرایش به اعتیاد در بین دانشجویان علوم پزشکی را مورد بررسی قرار دهد. در واقع سوال پژوهش حاضر این است که آیا اثر ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی می‌تواند با کاهش رابطه منفی میان گرایش به اعتیاد و عملکرد تحصیلی در دانشجویان نقش واسطه‌ای داشته باشد؟ این مدل مفهومی در نمودار ۱ ارائه شده است.

نمودار ۱: مدل فرضی چگونگی تاثیر گرایش به اعتیاد و وظیفه‌شناسی بر عملکرد تحصیلی

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر از نوع همبستگی بوده که در مقوله طرح‌های توصیفی قرار می‌گیرد. جامعه آماری پژوهش حاضر عبارت بود از: تمامی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گیلان در سال تحصیلی ۸۹-۹۰ که به یکی از مراکز مشاوره دانشکده پزشکی، دانشکده پرستاری و مامایی شهید بهشتی رشت و دانشکده بهداشت، دانشکده پرستاری، مامایی و پیراپزشکی حضرت زینب (ص) شرق گیلان مراجعه کرده بودند. تعداد ۱۰۶ دانشجو به روش نمونه‌گیری تصادفی از مهر تا دی ماه ۱۳۹۰ به عنوان نمونه انتخاب شد. این میزان از حجم نمونه ($n = 106$) ابتدائاً با توجه به جدول تعیین حجم نمونه کوهن با دو متغیر مستقل در

رگرسیون چندگانه (کوهن^۱، ۱۹۹۸) و در نظر گرفتن احتمال خطای نوع اول ۰/۰۵ و توان آزمون ۰/۹۰ برابر با ۹۲ نفر به دست آمد و حجم نمونه نهایی نیز با در نظر گرفتن افت ۱۵٪ به جهت عدم همکاری احتمالی برخی از دانشجویان و ریزش به میزان ۱۰۶ نفر افزایش یافت.

هر یک از دانشجویان تحت نظارت مشاور آموزش دیده، در واحد مشاوره دانشجویی هر یک از دانشکده‌ها حضور یافته و به پرسشنامه‌ها پاسخ می‌دادند. برای اینکه هر یک از مشاوران مستقر در دانشکده‌ها درک واحدی از هدف و ابزارهای پژوهش داشته باشند، ابتدا در یک جلسه آموزشی یک و نیم ساعته در اداره مرکزی مشاوره دانشجویی شرکت نمودند. معمولاً ارزیابی هر دانشجو ۲۰ دقیقه زمان می‌برد و برگه‌ای روی هر یک از بسته‌های حاوی پرسشنامه‌ها الصاق شده بود که به طور کلی به دانشجویان آگاهی می‌داد هدف از اجرای این پژوهش بررسی عوامل موثر بر میزان عملکرد تحصیلی دانشجویان است. همچنین نسبت به حفظ گمنامی و محرمانه بودن اطلاعات آزمون‌ها به آنان اطمینان داده می‌شد. در این برگه همچنین برخی از اطلاعات جمعیت‌شناختی دانشجویان نظیر سن، جنس، وضعیت تاهل، رشته تحصیلی، نام دانشکده دریافت می‌شد. پس از گردآوری پرسشنامه‌ها با هماهنگی اداره آموزش هر یک از دانشکده‌ها آخرین معدل کل اکتسابی هر یک از آزمودنی‌ها (یعنی معدل کل از تمامی نیمسال‌های آموزشی که دانشجو گذرانده) دریافت و در برگه ارزیابی به عنوان سطح متوسط عملکرد تحصیلی دانشجو ثبت می‌گردید.

ابزار

۱- پرسشنامه نگرش سنج نسبت به اعتیاد و مواد مخدر: این ابزار خود گزارشی توسط نظری ساخته شده (نظری، ۱۳۸۰) و به صورت طیف لیکرت نمره گذاری می‌شود و در مورد سوالات مساعد یا نگرش مثبت به اعتیاد به هر یک از پاسخ‌های "کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم، کاملاً مخالفم" به ترتیب نمره‌های ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ داده می‌شود. در مورد

سوالات نامساعد یا نگرش منفی به اعتیاد، نمره‌گذاری معکوس انجام می‌شود. بنابراین دامنه نمرات فرد در این پرسشنامه بین ۳۲ تا ۱۶۰ در نوسان خواهد بود و کسب نمره بالاتر نشانگر نگرش مساعد و مطلوب نسبت به اعتیاد و مصرف مواد مخدر است. اعتبار صوری و محتوایی و همچنین اعتبار فرم موازی و همسانی درونی این مقیاس مطلوب گزارش شده است (نظری، ۱۳۸۰). علاوه بر آن میزان آلفای کرونباخ آن ۰/۸۹ گزارش شده است (نانالی و برن‌اشتاین^۱، ۱۹۹۴).

۲- پرسشنامه شخصیتی نئو: برای ارزیابی ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی از زیر مقیاس وظیفه‌شناسی پرسشنامه پنج عاملی شخصیتی نئو (NEO-FFI) استفاده شد. این پرسشنامه یک ابزار شخصیت سنج با طیف لیکرت و شامل ۶۰ سؤال پنج درجه‌ای است و به صورت طیف لیکرت پنج تایی از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم نمره‌گذاری می‌شود. این پرسشنامه پنج زمینه اصلی شخصیت را مورد ارزیابی قرار می‌دهد که عبارتند از: نوروژگاری، برونگرایی، گشودگی در برابر تجربه، توافق‌پذیری و وظیفه‌شناسی و هر عامل از ۱۲ گویه تشکیل شده است. این آزمون توسط گروسی (۱۳۸۰) در ایران ترجمه و بر روی دانشجویان ایرانی هنجاریابی شده است. اعتبار آن از طریق آلفای کرونباخ، برای زیر مقیاس‌ها بین ۰/۵۶ تا ۰/۷۸ گزارش شده است. در پژوهش حاضر تنها نمرات ۱۲ زیر مقیاس وظیفه‌شناسی استخراج و در بخش آنالیز داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها

تمامی ۱۰۶ پرسشنامه توزیع شده تجزیه و تحلیل شد. میانگین سنی دانشجویان $21/98 \pm 3/74$ سال بود و از این تعداد ۴۰ نفر (۳۷/۷٪) مرد و ۶۶ نفر (۶۲/۳٪) زن بودند. میانگین سنی پسران و دختران به ترتیب $22/52 \pm 5/56$ و $21/65 \pm 1/94$ سال بود. از میان شرکت کنندگان، ۹۴ نفر (۸۸/۷٪) مجرد و بقیه متأهل بودند. رشته تحصیلی ۳ نفر (۲/۸٪) پزشکی، ۳ نفر (۲/۸٪) دندانپزشکی، ۲۱ نفر (۱۹/۸٪) پرستاری، ۲۳ نفر (۲۱/۷٪) مامایی، ۸ نفر (۷/۵٪) رادیولوژی، ۱۷ نفر (۱۶/۰٪) علوم آزمایشگاهی، ۱۴ نفر (۱۳/۲٪) هوشبری، ۷

نفر (۶/۶٪) اتاق عمل، ۸ نفر (۷/۵٪) آموزش بهداشت و ۲ نفر (۱/۹٪) فوریت‌های پزشکی بود. آماره‌های توصیفی برای سن، نمرات گرایش به اعتیاد، وظیفه شناسی و معدل در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱: آماره‌های توصیفی متغیرهای مورد مطالعه در گروه نمونه

متغیرها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف استاندارد
سن	۱۹	۴۷	۲۱/۹۸	۳/۷۴
وظیفه شناسی	۲۴	۴۷	۳۶/۰۰	۴/۹۵
نگرش به اعتیاد	۳۲	۱۰۶	۵۰/۹۰	۱۳/۹۹
عملکرد تحصیلی	۱۱/۰۷	۱۸/۸۸	۱۵/۹۵	۲/۰۰

ماتریس ضرایب همبستگی پیرسون برای کلیه متغیرهای پژوهش در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین متغیرهای مورد مطالعه

متغیرها	وظیفه شناسی	نگرش به اعتیاد	عملکرد تحصیلی
وظیفه شناسی	۱	-	-
نگرش به اعتیاد	*-۰/۱۹	۱	-
عملکرد تحصیلی	**۰/۳۵	*-۰/۲۱	۱

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$

الگوی میانجی پژوهش بر پایه مدل بارون و کنی (۱۹۸۶) آزمون گردید. این مدل افزون بر همبستگی بین متغیر پیش‌بینی کننده (گرایش به اعتیاد) و متغیر ملاک (پیشرفت تحصیلی) شروطی را برای احراز نقش میانجی ضروری می‌داند، که عبارتند از: (۱) رابطه معناداری بین متغیر پیش‌بینی و متغیر واسطه‌ای وجود داشته باشد (گرایش به اعتیاد و وظیفه شناسی) (مسیر A در نمودار ۱)؛ (۲) بین متغیر واسطه‌ای و متغیر ملاک رابطه وجود داشته باشد (وظیفه شناسی و پیشرفت تحصیلی) (مسیر B در نمودار ۱)؛ (۳) بین متغیر پیش‌بینی و متغیر ملاک رابطه معناداری وجود داشته باشد (گرایش به اعتیاد و وظیفه شناسی) (مسیر C در نمودار ۱)؛ (۴) رابطه بین متغیر پیش‌بینی و ملاک به هنگام ورود متغیر واسطه‌ای در معادله رگرسیون به طور معناداری کاهش پیدا کند. یعنی همبستگی بین گرایش به اعتیاد و پیشرفت تحصیلی پس از کنترل متغیر وظیفه شناسی کاهش یابد. اگر رابطه بین متغیر

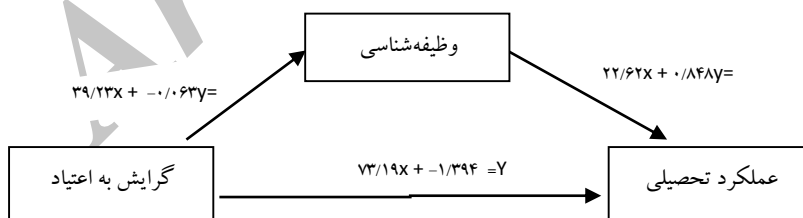
۶۱
61

مستقل و وابسته به طرف صفر کاهش یابد و دیگر معنادار نباشد در این صورت متغیر به طور کامل واسطه شده و اگر رابطه این دو متغیر کاهش یابد اما هنوز معنادار باشد متغیر به صورت جزئی نقش واسطه دارد. بنابراین به منظور پیش بینی پیشرفت تحصیلی از طریق وظیفه شناسی و گرایش به اعتیاد تحلیل رگرسیون به شرح زیر انجام شد.

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیونی عملکرد تحصیلی از طریق گرایش به اعتیاد و وظیفه‌شناسی

گام‌ها	متغیرهای وارد شده	β	R	R^2	ΔR^2	آماره F	معناداری
گام اول	گرایش به اعتیاد	-۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۰۴	۰/۰۳	۴/۰۶	۰/۰۴
گام دوم	گرایش به اعتیاد	-۰/۱۴	۰/۳۷	۰/۱۴	۰/۱۲	۷/۹۱۰	۰/۱۵
	وظیفه شناسی	۰/۳۲					

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، تحلیل رگرسیون میانجی برای متغیر گرایش به اعتیاد و وظیفه‌شناسی با وارد کردن گرایش به اعتیاد در گام اول و متغیر وظیفه‌شناسی در گام دوم صورت گرفت. در تحلیل رگرسیون میانجی در گام اول متغیر گرایش به اعتیاد با ضریب بتا ۰/۲۰ - قادر به پیش بینی معنادار عملکرد تحصیلی بود ($P < ۰/۰۵$). با ورود متغیر میانجی وظیفه‌شناسی در گام دوم ($\beta = ۰/۳۲$ ، $P < ۰/۰۰۱$)، کاهش چشمگیری در ضریب β گرایش به اعتیاد دیده شد (یعنی از ۰/۲۰ - به ۰/۱۴ - رسید) و معناداری خود را از دست داد. در مجموع این دو متغیر در گام دوم توانستند ۱۲ درصد از واریانس عملکرد تحصیلی را به طور تعدیلی تبیین نمایند.

نمودار ۲: مدل میانجی آزمون شده و معادلات شیب خط

نتایج جدول ۳ برای آزمون اثر واسطه‌ای وظیفه‌شناسی بر ارتباط میان گرایش به اعتیاد و پیشرفت تحصیلی نشان داد که متغیر مورد نظر به طور کامل واسطه شده است. معادله شیب خط در روابط رگرسیونی دو متغیره برای مدل تست شده در نمودار ۲ مشاهده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش میانجی ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی در رابطه بین گرایش به اعتیاد و عملکرد تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گیلان بود. نتایج نشان داد که بین ویژگی شخصیتی وظیفه‌شناسی و عملکرد تحصیلی رابطه مثبت معنادار و بین نگرش به اعتیاد با عملکرد تحصیلی و وظیفه‌شناسی رابطه منفی معنادار وجود دارد. تحلیل رگرسیون نشان داد که گرایش به اعتیاد پیش‌بینی کننده معنادار عملکرد تحصیلی است و با ورود متغیر میانجی وظیفه‌شناسی کاهش چشمگیری در گرایش به اعتیاد دانشجویان مشاهده شد. در مجموع این دو متغیر توانستند ۱۲ درصد از واریانس عملکرد تحصیلی را به طور تعدیلی تبیین نمایند و آزمون اثر واسطه‌ای وظیفه‌شناسی در ارتباط بین گرایش به اعتیاد و پیشرفت تحصیلی نشان داد که متغیر مورد نظر به طور کامل نقش واسطه‌ای دارد. رابطه مثبت بین وظیفه‌شناسی و پیشرفت تحصیلی در این پژوهش با نتایج گزارش شده توسط روزاندر و همکاران (۲۰۱۱)، مارتین و همکاران (۲۰۱۰)، نوفتله و رایبیز^۱ (۲۰۰۷) و اوکانر و پائونن^۲ (۲۰۰۷) همسو است. افراد وظیفه‌شناس افرادی قابل اطمینان، مسئولیت پذیر و هدفگرا هستند. به نظر می‌رسد که وظیفه‌شناسی با انگیزش و برخی از ویژگی‌های مرتبط با عملکرد نظیر تلاش به منظور پیشرفت، نظم و مسئولیت‌پذیری رابطه دارد. وظیفه‌شناسی به واسطه رابطه‌ای که با انگیزش دارد یکی از پیش‌بینی کننده‌های عملکرد محسوب می‌گردد، به ویژه زمانی که تعیین کننده‌های درونی انگیزش مورد توجه قرار می‌گیرند (نوفتله و رایبیز، ۲۰۰۷). منظم بودن، سخت‌کوشی، پشتکار، تمایل به پیشرفت و دقت می‌تواند عملکرد فرد در حوزه‌های مختلف از جمله موقعیت‌های تحصیلی را به طور مثبت پیش‌بینی کند. جالب اینکه

1. Nofhle & Robins

2. Paunonen & O'Connor

ممکن است برخی از این یادگیرندگان از توانایی‌های هوشی پایین نیز برخوردار باشند (نوفتله و رایبیز، ۲۰۰۷).

پس از وظیفه‌شناسی، نگرش منفی دانشجویان به اعتیاد و مواد مخدر، عامل دیگری در دستیابی به موفقیت تحصیلی است و حتی قادر به پیش‌بینی معنادار عملکرد تحصیلی بود. دانشجویان دارای نگرش مثبت به اعتیاد و مصرف مواد، عملکرد تحصیلی ضعیف‌تری دارند. این یافته با نتایج تاون‌سند و همکاران (۲۰۰۷) و دبیرارد، اسپیلمانز و جولکا^۱ (۲۰۰۴) همسو است. در تبیین این یافته که چگونه سوء مصرف مواد با پیامد تحصیلی نامطلوب ارتباط دارد، دو مکانیسم اصلی توسط کینگ، میهان، تریم و چاسین^۲ (۲۰۰۶) شرح داده شده است. اول آن که مصرف مواد ممکن است به ظرفیت شناختی (توجه و حافظه کاری) فرد آسیب بزند و به نوبه خود، پیشرفت آموزشی را تقلیل داده و عملکرد تحصیلی را مختل نماید. دوم اینکه مصرف دارو و الکل می‌تواند به همراهی با گروه‌های همسال دارای رفتار ضداجتماعی منجر شود و بدین ترتیب از اشتغال فرد به فعالیت‌های درسی بکاهد و سایر مشکلات رفتاری و اجتماعی را افزایش دهد. در هر دو صورت پیامد مشابه، شکست تحصیلی خواهد بود. به نظر می‌رسد که اصلاح نگرش و زدودن باورهای غلطی نظیر این که "اعتیاد وسیله‌ی خوبی برای فراموشی مشکلات است و موجب افزایش حافظه و توجه می‌گردد"، "استفاده از مواد مخدر موجب تقویت عضلات بدن و کاهش خستگی می‌شود"، "استفاده از مواد مخدر تحت شرایط ناراحت‌کننده و استرس‌آمیز مطلوب بوده و به کاهش نگرانی کمک می‌کند"، "استفاده از مواد مخدر آرامش بخش است" طی اجرای یک یا چند برنامه و کارگاه آموزشی در هر سال تحصیلی، به منظور حفظ و ارتقای عملکرد تحصیلی دانشجویان منطقی و توجیه‌پذیر باشد.

یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از رابطه بین وظیفه‌شناسی و گرایش به اعتیاد بود. بدین ترتیب دانشجویانی که نمره وظیفه‌شناسی بالایی را کسب می‌کنند نگرش آن‌ها به اعتیاد منفی است. نتایج چندین مطالعه یافته‌های پژوهش حاضر را تایید می‌کند (فیشر و

1. DeBerard , Spielmans & Julka

2. King, Meehan, Trim & Chassin

همکاران، ۱۹۹۸؛ رابرتز، والتون و بوگ^۱، ۲۰۰۵؛ بوگ و رابرتز، ۲۰۰۴). ویژگی این افراد، عملکرد سنجیده، احتیاط در تصمیم‌گیری و دادن پاسخ به گونه‌ای مؤثر به جای واکنش تکانشی یا از روی عادت است. افراد وظیفه‌شناس قادر به مقاومت در برابر تکانه‌های تسلیم یا بروز هیجان‌های نامتناسب هستند (ولراث^۲، ۲۰۰۱). این افراد می‌توانند تکانه‌های خود را کنترل نمایند و کمتر به مصرف الکل و یا مواد مخدر گرایش دارند. همچنین این افراد بیشتر مایلند از رفتارهایی که سلامت‌شان را به مخاطره می‌اندازد دوری نموده و در فعالیت‌های دارای پیامدهای رفتاری مثبت شرکت کنند (رابرتز و همکاران، ۲۰۰۵). علاوه بر این، وظیفه‌شناسی با رفتارهای سلامت رابطه مثبت دارد. بدین معنی که وظیفه‌شناسی می‌تواند از طریق عوامل محیطی - اجتماعی و رفتارهای مربوط به سلامتی بر سلامت تاثیر گذار باشد. عوامل محیطی - اجتماعی مانند موفقیت‌های حرفه‌ای، ثبات زناشویی، تعصب مذهبی و مسیرهای زندگی سالم به طور غیرمستقیم بر سلامت فرد تاثیر می‌گذارند. بنابراین، منطقی است که وظیفه‌شناسی میانجی‌گر ارتباط میان گرایش به اعتیاد و پیشرفت تحصیلی باشد. نتایج موسگراو - مارکوارت، بروملی و دالی^۳ (۱۹۹۷) نیز تا حدودی شبیه تحقیق حاضر است و با یافته‌های این پژوهش همخوان است. موسگراو - مارکوارت و همکاران (۱۹۹۷) دریافتند که عملکرد تحصیلی به طور مثبت با وظیفه‌شناسی و به طور منفی با مصرف الکل و نیکوتین رابطه دارد. وظیفه‌شناسی قادر به برآورد ۱۰ درصد از واریانس عملکرد تحصیلی بود و همراه با فقدان مصرف نیکوتین بهترین پیش‌بینی کننده پیشرفت تحصیلی بودند. ادبیات پژوهش در تبیین یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که افراد فاقد ویژگی وظیفه‌شناسی دارای اهداف و خواسته‌های قوی و از پیش تعیین شده نیستند (فتحی آشتیانی و داستانی، ۱۳۸۸). اما در مقابل افراد وظیفه‌شناس منطقی‌تر و به نحو مورد انتظاری سخت‌کوش هستند و دانشجویان پیشرفت‌محور نوعاً تکالیف تحصیلی خود را نسبت به دانشجویان دارای سطوح پایین‌تر وظیفه‌شناسی بهتر انجام می‌دهند (پروپات، ۲۰۰۹). زیرا آن‌ها قادر به حفظ تلاش خود در جهت تعقیب اهدافشان هستند. این افراد نیاز

۶۵

65

1. Roberts, Walton & Bog

1. Musgrave-Marquart, Bromley & Dalley

4. Vollrath

ندارند تا به طور جدی بررسی کنند که چگونه وقتشان را بگذرانند زیرا در مدیریت زمان بسیار موفق هستند؛ و این نکته منعکس کننده این واقعیت است که آن‌ها خود نظم بخش و هدف گرا هستند. آن‌ها قادر به تصمیم‌گیری مناسب و انجام تکالیف تحصیلی به بهترین نحو هستند. علاوه بر این، این افراد بیشتر به دنبال پیامدهای رفتاری مثبت و کناره‌گیری از رفتارهای آسیب‌رسان هستند و بعید به نظر می‌رسد که با داشتن مقاومت بیشتر در برابر تکانه‌های ایشان به سمت اعتیاد گرایش پیدا کنند.

به طور کلی بر اساس نتایج مطالعه حاضر عامل شخصیتی وظیفه‌شناسی از جمله عوامل سبب شناختی مهم در روی آوردن و نگرش دانشجویان به اعتیاد و موفقیت یا عدم موفقیت در تحصیل به شمار می‌رود. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، از آنجایی که صفات شخصیتی، دیرپا و بادوام بوده و ریشه در دوران کودکی دارند، باید مداخلات پیشگیری از اعتیاد را در این دوران و در کانون خانواده بنیان نهاد تا دانشجویان با حفظ تلاش، نظم و مسئولیت‌پذیری به منظور پیشرفت، و در نتیجه نگرش منفی نسبت به اعتیاد از مزایای موفقیت تحصیلی برخوردار شوند.

منابع

- حق شناس، حسن (۱۳۸۵). *طرح پنج عاملی ویژگی‌های شخصیت: راهنمای تفسیر و هنجارهای آزمونه‌های NEO PI-R و NEOFFI* شیراز: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شیراز.
- فتحی آشتیانی، علی و داستانی، محبوبه (۱۳۸۸). *آزمون‌های روانشناختی - ارزشیابی شخصیت و سلامت روان*. تهران: انتشارات بعثت.
- گروسی فرشی، میر تقی (۱۳۸۰). *رویکردی نوین در ارزیابی شخصیت (کاربرد تحلیل عاملی در مطالعات شخصیت)*. تبریز: نشر جامعه پژوه
- نظری، محمد علی (۱۳۸۰). *بررسی نقش تبلیغات در تغییر نگرش دانش‌آموزان منطقه ۱۶ تهران*. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران.

Ball, S. A., Carroll, K.M., Canning-Ball, M. & Rounsaville, B.J. (2006). Reasons for dropout from drug abuse treatment: Symptoms, personality and motivation. *Addictive Behavior, 31*, 320-330.

Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173-1182.

- Berry, C.M., Ones, D.S., & Sackett, P.R. (2007). Interpersonal deviance, organizational deviance, and their common correlates: A review and meta-analysis. *Journal of Applied Psychology, 92*, 410-424.
- Bogg, T., & Roberts, B. (2004). Conscientiousness and Health-Related Behaviors: A Meta-Analysis of the Leading Behavioral Contributors to Mortality. *Psychological Bulletin, 130*(6), 887-919.
- Boles, S.M., Miotto, K. (2003). Substance abuse and violence: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior, 8*, 155-174.
- Chamorro-Premuzic, T. & Furnham, A. (2003). Personality predicts academic performance: Evidence from two longitudinal studies on university students. *Journal of research in personality, 37*, 119-138.
- Cohen, J. (1998). *Statistical Power Analysis for the Behavioural Sciences*. 2th ed. Lawrence Erlbaum Hillsdale New Jersey, USA, Associates Publishers.
- Conard, M.A. (2006). Aptitude is not enough: How personality and behavior predict academic performance. *Journal of Research in Personality, 40*, 339-346.
- Costa, P.T. & McCrae, R.R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI): Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.
- DeBerard, M.S., Spielmans, G.I., Julka, D.L. (2004). Predictors of academic achievement and retention among college freshmen: a longitudinal study. *College Student Journal, 38*(1), 66-80.
- Engberg, J., Morral, A.R. (2006). Reducing substance use improves adolescents' school attendance. *Addiction, 101*(12), 1741-51.
- Fisher, L.A., Elias, J.W., & Ritz, K. (1998). Predicting relapse to substance abuse as a function of personality dimensions. *Alcoholism Clinical and Experimental Research, 22*(5), 1041-1047.
- Furnham, A., Chamorro-Premuzic, T., & McDougall, F. (2003). Personality, cognitive ability, and beliefs about intelligence as predictors of academic performance. *Learning and Individual Differences, 14*, 49-66.
- Kappe R, & van der Flier, H. (2010). Using multiple and specific criteria to assess the predictive validity of the Big Five personality factors on academic performance. *Journal of Research in Personality, 44*, 142-145.
- King, K.M., Meehan, B.T., Trim, R.S., Chassin, L. (2006). Substance use and academic outcomes: Synthesizing findings and future directions. *Addiction, 101*(12), 1688-9.
- Laidra, K., Pullmann, H., & Allik, H. (2007). Personality and intelligence as predictors of academic achievement: A cross-sectional study from elementary to secondary school. *Personality and Individual Differences, 42*, 441-451.
- Lievens, F., Coetsier, P., Fruyt, F.D. & Maesenee, J.D. (2002). Medical students' personality characteristics and academic performance: a five-factor model perspective. *Medical Education, 36*, 1050-1056.
- Martin, J.H., Montgomery, R.L., & Saphian, D. (2010). Personality, achievement test scores, and high school percentile as predictors of academic performance across four years of coursework. *Journal of Research in Personality, 40*, 424-431.
- McCrae, R.R., & Costa, P.C. (1987). Validation of the five-factor model across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 81-90.

- Musgrave-Marquart, D. Bromley, S., & Dalley, M. (1997). Personality, academic attribution, and substance use as predictors of academic achievement in college students. *Journal of Social Behavior & Personality*, 12(2), 501-511.
- Noftle, E.E., & Robins, R.W. (2007). Personality predictors of academic outcome: Big five correlates of GPA and SAT scores. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93 (1), 116-130.
- Nunnally, J.C., & Bernstein, I.H. (1994). Psychometric theory. 3th Ed. New York, McGraw-Hill.
- O'Connor, M.C., Paunonen, S.V. (2007). Big Five personality predictors of post-secondary academic performance. *Personality and Individual Differences*, 43, 971-990.
- Polimeni, A.M., Moore, S.M., & Gruenert, S. (2010). MMPI-2 profiles of clients with substance dependencies accessing a therapeutic community treatment facility. *Journal of Applied Psychology*, 6(1), 1-9.
- Poropat, A.E. (2009). A meta-analysis of the Five-Factor Model of personality and academic performance. *Psychological Bulletin*, 135, 322-338.
- Roberts, B., Walton, K., & Bogg, T. (2005). Conscientiousness and Health across the Life Course. *Review of General Psychology*, 9(2), 156-168.
- Rosandera, P., Bäckströma, M., & Stenberg, G. (2011). Personality traits and general intelligence as predictors of academic performance: A structural equation modelling approach. *Learning and Individual Differences*, 21(5), 590-6.
- Sarvela, P.D., & McClendon, E.J. (1988). Indicators of rural youth drug use. *Journal of Youth and Adolescence*, 17(4), 335-347.
- Stefansson, R., Hesse, M. (2008). Personality disorders in substance abusers: A comparison of patients treated in a prison unit and patients treated in inpatient treatment. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 6, 402-406.
- Townsend, L., Flisher, A.J., & King, G. (2007). A systematic review of the relationship between high school dropout and substance abuse. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10(4), 295-317.
- Verma, B.P., & Sheikh G.Q. (1996). Cognitive style, personality and psychogenic needs. *Journal of psychological researches*, 40(1), 62-68.
- Vianello, M., Robusto, E., & Anselmi, P. (2010). Implicit conscientiousness predicts academic performance. *Personality and Individual Differences*, 48, 452-457.
- Vollrath, M. (2001). Personality & Stress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 335-347.
- Wagerman, S.A., & Funder, D.C. (2007). Acquaintance reports of personality and academic achievement: A case for conscientiousness. *Journal of Research in Personality*, 41, 221-229.
- Walton, K.E., & Roberts, B.W. (2004). On the relationship between substance use and personality traits: Abstainers are not maladjusted. *Journal of Research in Personality*, 38, 515-535.
- Westerman, J.W., Nowicki, M.D., & Plante, D. (2002). Fit in the classroom: Predictors of student performance and satisfaction in management education. *Journal of management Education*, 26(1), 5-18.
- Ziegler, M., Danay, E., Schölmerich, F., & Bühner, M. (2010). Predicting academic success with the Big 5 rated from different points of view: Self-rated, other-rated and faked. *European Journal of Psychology*, 24, 341-355.